

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СТРУКТУРІ РЕГІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглядаються напрями діяльності бібліотек як бібліотекознавча проблема. Визначаються теоретичні та практичні аспекти регіонального бібліотекознавства в Україні.

Ключові слова: бібліотека, напрями діяльності, регіональне бібліотекознавство, завдання розвитку.

Рассматриваются направления деятельности библиотек как библиотечная проблема. Определяются теоретические и практические аспекты регионального библиотековедения Украины.

Ключевые слова: библиотека, направления деятельности, региональное библиотековедение, задания развития.

In the article are considered directions of library activity as a library science problem. Theoretical and practical aspects of the regional library science are defined.

Key words: library, directions of the activity, region library science, tasks of development.

Характеристика сучасного стану бібліотечної діяльності пов'язана з функціонуванням та розвитком бібліотечного соціального інституту (БСІ) в умовах інтеграції до системи соціальних комунікацій інформаційного суспільства. На думку В. Ільганаєвої, це наслідок періоду суттєвих трансформацій бібліотек як соціально-комунікаційних структур [1]. Головними ознаками БСІ є його багаторівневність, багатофункціональність бібліотечної системи України в її типологічному розмаїтті, а також організаційно-технологічна та комунікаційна єдність як внутрішній потенціал розвитку. БСІ формувався в період соціально-політичних, економічних, технологічних перетворень у країні з початку 90-х рр. і набув нових ознак у період медіатизації комунікаційного простору в перше десятиріччя XXI ст.

Важливість регіонального підходу до вивчення діяльності бібліотек пов'язана з актуальністю питань підтримки інформаційної рівноваги в забезпеченні потреб регіонів як одного з показників рівня життя в Україні. Ці процеси вже добре досліджені та проаналізовані як на загальнотеоретичному рівні, так і стосовно різних складових бібліотечної діяльності. Але залишаються невизначеними протиріччя між вивченням загальнобібліотекознавчих проблем функціонування та розвитку БСІ і його регіональної підсистеми.

Регіоналізм соціокультурного устрою України відбивається на всіх процесах політичної, економічної, культурної діяльності. Серед причин, що свідчать про важливість регіонального підходу до вирішення практичних завдань у будь-якій сфері, на думку фахівців, можна назвати: 1 — безперервна інтернаціоналізація територіальних

економік, постійне розмивання міждержавних кордонів через посилення інтеграції повідомлень, ідеологій і стилів організації; 2 — мобілізація периферії, регіонів і місцевостей проти національних центрів, утвердження вимог меншин щодо культурної автономії, окремих органів територіального управління та прийняття рішень; 3 — інтенсивний розпад старих і формування нових суспільних інститутів, що значно посилює трудову та соціальну мобільність індивідів, у зв'язку із чим великого значення набуває «соціокультурне і духовне відтворення населення на мезорівні» [2, с. 364].

Регіональний рівень функціонування бібліотек у єдиній національній системі України відіграє важливу роль у процесах опанування інновацій комунікаційної сфери суспільства. Найчастіше, саме регіональні проекти ініціюють новачі в діяльності бібліотек з питань модернізації та розвитку всіх основних напрямів їх діяльності: інформаційного обслуговування або сервісу, інформатизації функціональних підсистем бібліотек, формування регіонального документального інформаційного ресурсу тощо. У теорії це відбилося в регіональному бібліотекознавстві як складовій загального бібліотекознавства. Ґрунтовно і глибоко регіональне бібліотекознавство розвинуто в працях відомого російського бібліотекознавця С. Каргашова [3; 4].

Теоретичні й практичні узагальнення є важливим внеском у розвиток загального бібліотекознавства. Їх висока оцінка зазначена в праці І. Осипової [5], але автор також акцентує на тому, що в реалізації проектних дій у бібліотеках виявилось певне розходження між теорією питання і рівнем опанування бібліотекарями-практиками в регіонах [5, с. 268]. На нашу думку, подібна ситуація є одним з моментів, який стосується взаємозв'язку загального бібліотекознавства та його регіональної підсистеми.

Мета статті — визначення тенденцій у вивченні діяльності бібліотек як об'єктів регіонально-бібліотекознавчих досліджень в Україні. Серед завдань: аналіз основних напрямів діяльності бібліотек у регіонах; визначення основних теоретичних завдань розвитку регіональних бібліотекознавчих досліджень в умовах трансформації методологічних засад сучасного бібліотекознавства.

Саме технологічні перетворення в діяльності бібліотек слід уважати головним об'єктом бібліотекознавчих досліджень, що надали змоги створити необхідне підґрунтя для розгляду бібліотеки як інформаційного центру, що розвивається на засадах інформаційного виробництва (І. Давидова, Л. Пілко, Л. Петрова, Л. Шрайберг, Г. Ядрова); для узагальнення уявлень про інформаційну сутність діяльності бібліотек (О. Воскобойнікова-Гузєва, М. Дворкіна, В. Льганасва, О. Остапов, М. Слободяник, Г. Фонов, І. Юдіна); простежити подальшу трансформацію організаційних форм бібліотек під впливом медіатизації бібліотек (Т. Колеснікова). Наукові доробки

дозволили бібліотечним фахівцям регіональних бібліотек, зокрема ОУНБ, визначити пріоритети у формуванні своєї науково-дослідної роботи та реалізації практичних заходів щодо вдосконалення системи документально-інформаційного забезпечення своїх користувачів.

В умовах повільного становлення національної інформаційної політики в комунікаційній сфері України відбувається бурхливий розвиток регіональних та локальних програм і проєктів у бібліотечній сфері, формується професійне розуміння складу, вимог до організації діяльності бібліотеки відповідно до змін внутрішнього та зовнішнього середовища їх функціонування. У системі поглядів на сучасну бібліотеку актуальним є ставлення до неї як до соціально-комунікаційного центру і до бібліотечної системи регіону як регіональної підсистеми соціально-комунікаційної системи території. Цю тезу доводять теоретичні обґрунтування й положення стосовно комунікаційної природи, комунікаційного змісту і комунікативних функцій бібліотек [1; 6; 7].

Комунікаційний підхід значно розширює наукові можливості вивчення явищ і фактів у бібліотечній сфері та виявлення суттєвих ознак її інтеграції до комунікаційного простору сучасності. Перехідний етап поширення комунікаційного підходу в бібліотекознавстві був пов'язаний з інформатизацією, що спричинила зміну способу виробництва бібліотечних продуктів та послуг [6; 8]. Її розгортання вплинуло на стратегію перетворень бібліотечної діяльності й увійшло до стратегій проєктно-програмної діяльності бібліотек, які стисло сформульовані в праці [9]: надання соціокультурної привабливості бібліотекам; організаційно-структурні перетворення; відтворення системної взаємодії; формування документально-інформаційних ресурсів; реорганізація функціональних-підсистем; кадрові зміни; техніко-технологічне переобладнання бібліотек; упровадження інноваційних форм інформаційного забезпечення й обслуговування читачів; нормативно-правове забезпечення діяльності бібліотек.

Наукові дослідження і матеріали аналізу бібліотечної практики протягом останніх років дозволили з'ясувати фактори та підходи щодо визначення актуальних завдань бібліотек з адаптації до нових умов і подальшого розвитку. Як зовнішні, так і внутрішні фактори функціонування та розвитку бібліотек у комунікаційній системі регіонів і суспільства в цілому набули теоретичного обґрунтування та мають численні факти з досвіду роботи бібліотек, відображені в публікаціях фахівців України та зарубіжжя [3; 5; 10]. Головним висновком досліджень регіональних бібліотечних систем (РБС) є досягнення загального розуміння позиції бібліотек у структурі базових, соціально-культурних процесів у регіонах. Виявлена взаємозалежність розвитку бібліотек і регіонів у єдиному соціокультурному комплексі. [11; 12].

Здійснення бібліотеками інформаційної діяльності на рівні регіонів набуло теоретичного узагальнення [8; 10; 13]. Згідно зі свідченнями дослідників, на початку формування досвіду проектної діяльності надзвичайна увага приділялася таким питанням, як стратегічне обґрунтування програм і проектів, стратегічний менеджмент, стратегічне планування в бібліотеках [12; 14]. В Україні ці аспекти пов'язані зокрема із завданнями, що сприяють пошуку нових підходів щодо інтеграції бібліотек до системи цілей управління регіонів, такими як потреба в установленні рівноваги між централізацією та делегуванням повноважень місцевим органам управління; використання місцевого потенціалу для розвитку, подолання розриву в стандартах життя населення в регіонах-лідерах і регіонах із нижчим станом та темпом соціально-економічного розвитку; подолання цифрової нерівності в умовах побудови інформаційного суспільства в Україні. Ці фактори належать до факторів зовнішнього середовища. Головними внутрішніми факторами актуалізації діяльності бібліотек у межах регіону слід уважати: 1) становлення регіональної системи бібліотек; 2) створення кооперативних об'єднань бібліотек, а також бібліотек музеїв, архівів з формування краєзнавчих інформаційних журналів регіону; 3) формування організаційно-функціональної, технологічної єдності бібліотек на базі інформаційно-комунікаційної технології (ІКТ); 4) установлення стійких зв'язків з органами місцевого самоврядування в напрямі реалізації програм соціокультурного розвитку регіону. Слід відзначити ще один важливий фактор — усвідомлення фахівцями бібліотечно-інформаційної сфери місії бібліотек як базових елементів соціально-комунікаційної інфраструктури регіону, центру гуманітарної просвіти доби інформаційного суспільства.

Бібліотеки регіонів демонструють набуття значного досвіду в партнерських взаєминах у сфері інформатизації та інформаційного забезпечення населення, актуалізації відомостей про свої ресурси в національному інформаційному просторі.

Значний ефект для досягнення цілей інформатизації надає участь бібліотек у міжнародних проектах, таких як: проекти міжнародного фонду «Відродження» — створення регіональних порталів на базі публічних бібліотек; проект «Вікно в Америку» під егідою посольства США в Україні та «LEAP», «LEAP-plus», «LEAP-Delta». Здійснення цих проектів дозволило підвищити рівень віддалених від центру бібліотек. Наприклад, заступник директора Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки зауважує, що донедавна Інтернет у сільській місцевості вважався міфом. Але завдяки особливій увазі обласної державної адміністрації з 2004 р. у віддалених районних центрах і селах запроваджується колективний доступ до Інтернету на базі поштових відділень бібліотек, шкіл, клубів [15]. До реалізації цього проекту

було залучено регіональний інформаційно-комп'ютерний центр Рівненської обласної державної адміністрації. Особливістю впровадження комп'ютерних технологій у цьому регіоні стала ідея поєднання зусиль публічних бібліотек і шкіл для створення необхідних організаційно-технологічних умов комп'ютеризації і сумісного забезпечення навчання населення, зокрема викладачів, бібліотекарів, учнів шкіл, роботи на комп'ютерах, задоволення запитів користувачів, пошуку Інтернет-ресурсів, створення власних Web-ресурсів. РОУНБ як головний методичний центр стала координатором завдань та програм інформатизації інформаційно-комунікаційної сфери в регіоні [16].

Нові перспективи для бібліотек у регіонах надає втілення широкомасштабного проекту «Бібліоміст», що передбачає підключення сільських бібліотек до Інтернету.

Окремим важливим напрямом бібліотекознавчих досліджень у регіонах є співробітництво з місцевою владою, що останнім часом стало одним з пріоритетних напрямів діяльності бібліотек України. Вирішальним кроком до цього було створення передусім публічних центрів регіональної інформації. Основними ресурсами в них є копії розпоряджень, постанов, рішень місцевих органів самоврядування соціокультурного стану та розвитку. Така діяльність не лише забезпечує «прозорість» діяльності органів влади, але й створює необхідне підґрунтя для зворотного зв'язку з населенням, вивчення потреб користувачів та представників владних структур, координації зусиль населення й влади щодо вирішення поточних і перспективних завдань життя місцевості або регіону. У налагодженні відповідних зв'язків беруть участь ОУНД, центральні районні й міські бібліотеки, бібліотеки-філії та сільські бібліотеки. Зазвичай, у своїй діяльності вони використовують уже перевірені практикою форми бібліотечно-інформаційної роботи: створення галузевих масивів видань, тематичних і довідково-інформаційних картотек; видання інформаційних списків; проведення виставково-презентаційних заходів, які висвітлюють соціокультурні підходи в регіонах. На базі існуючих систем створюються відповідні БД і відкривається доступ до національних БД. За участі Української бібліотечної асоціації (УБА) вже кілька років упроваджується проєкт «ПСП II» зі створення пунктів доступу до інформації органів державної влади [17].

Найменш вивченою та систематизованою є питання про інформаційні потреби населення регіонів. Поки що бібліотечні установи зосереджуються на запитах безпосередньо «своїх користувачів», здійснюючи локальні соціологічні дослідження складу читачів, тематики їх звернень до бібліотеки. Відтак, бібліотекарі використовують отримані результати для вдосконалення своєї діяльності з організації інформаційного обслуговування та соціально-культурних

заходів різного призначення. Значно впливають на результати задоволення інформаційних потреб корпоративні об'єднання бібліотек з бібліографічної підтримки або сумісного використання інформаційних ресурсів у межах регіонального бібліотечного доступу. Однак зіставлення сукупного регіонального попиту на інформацію з наявних і бібліотечно-мережевих ресурсів глобальної соціально-комунікаційної системи поки що немає. При цьому цілком зрозуміло, що без інтеграції до неї бібліотеки регіонів не спроможні впливати на соціокультурне середовище своїх територій. Стабільні партнерські відносини з іншими структурами роблять цей вплив потужнішим і цілеспрямованішим, і в цьому разі кожна структура може реалізувати свій потенціал у досягненні загальної мети. Результатом можуть бути, як засвідчує досвід комунікаційної діяльності бібліотек: нові інформаційні продукти, розкриття й актуалізація історико-культурних надбань регіону, підвищення попиту на бібліотечні послуги, формування нових напрямів діяльності, інтенсифікація використання нових бібліотечно-інформаційних ресурсів тощо.

Великий потенціал, який поки що не достатньо реалізований у практиці вітчизняних публічних бібліотек, мають партнерські відносини з різними структурами соціокультурного оточення бібліотек у регіонах. Як свідчать наші російські колеги, налагодження взаємодії з громадянським суспільством, коли партнерами бібліотеки стають різні групи отримувачів послуг, державні та громадські організації або об'єднання, бізнес-структури, надає нового змісту традиційній діяльності бібліотек [5].

Отже, бібліотечна сфера регіонів динамічно розвивається і потребує вивчення як інтегральна складова бібліотечного соціального інституту країни. Аналіз змін у бібліотечній сфері України за всіма напрямками свідчить про те, що регіональні бібліотечні системи досягли певних успіхів. Можливо, не таких вражаючих і динамічних, як у бібліотеках ВНЗ, але достатньо виразних і таких, що мають значний вплив на соціально-культурний стан та розвиток комунікаційної сфери регіонів.

Прискорення темпів інформатизації бібліотек, ефективно використання системного інформаційного ресурсу національної бібліотечної мережі та підключення до світового інформаційного ресурсу сприяють підвищенню загальної соціально-культурної привабливості бібліотек, роблять їх партнерами місцевих органів влади, стимулюють інноваційну діяльність у регіонах. Новим напрямом діяльності бібліотек убачається взаємодія всіх соціально-комунікаційних структур регіону, що поширює об'єктну базу регіональних бібліотекознавчих досліджень.

Регіональні аспекти вивчення бібліотечної практики є важливим сегментом бібліотекознавчих досліджень в Україні, але недостатньо

визначеним у сучасному українському бібліотекознавстві й потребує спеціального дослідження.

Регіональної складової БСІ як об'єкта наукових досліджень фактично немає, і широко висвітлена вона лише як предмет аналізу регіонального досвіду. Підхід, що використовується у вивченні регіонального досвіду, залишається кількісно-статистичним і поки що не досягнув рівня науково-теоретичних узагальнень. На нашу думку, в перспективі очікується поглиблення досліджень регіональної бібліотечної діяльності як комунікаційно-просторового феномену.

Список літератури

1. Ільганаєва В. Бібліотечна освіта в контексті еволюції системи соціальних комунікацій : дис... д-ра іст. наук: 07.00.08 / Ільганаєва В. О. ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — К., 1996. — 409 с.
2. Татаренко Т. М. Регіональний фактор у політичному житті України: політико-правові аспекти: монографія / Т. М. Татаренко. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. — 2005. — 415 с.
3. Карташов Н. С. Региональное библиотековедение как наука / Н. С. Карташов // Библиотековедение. — 2005. — № 5. — С. 110–121.
4. Карташов С. М. Региональное библиотековедение : науч.-практ. пособие / Н. С. Карташов. — М. : Либерия, 2004. — 224 с.
5. Осипова И. П. Проектная деятельность библиотек: общие проблемы. Региональный опыт // Библиотечное дело. XXI век: науч. и практ. сб. Вып. 26. — 2003. — С. 243–269.
6. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова ; Харківська держ. академія культури. — Х. : ХДАК, 2005. — 295 с.
7. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2008. — 289 с.
8. Петрова Л. Г. Бібліотека в умовах соціально-економічних змін : монографія / Л. Г. Петрова. — К. : [б. в.], 2003. — 301 с.
9. Ільганаєва В. Управління інноваційними процесами соціальнокультурного розвитку бібліотек / В. Ільганаєва // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2004. — Вип. 12. — С. 7–20.
10. Артемьева Е. Б. Библиотечные ре-сурсы удаленного региона в контексте системных трансформаций социума : монография / Артемьева Е. Б., Данилова Л. Ю. // Сиб. отд-ние Рос. акад. наук. Гос. публич. науч.-техн. б-ка ; Дальневост. гос. науч. б-ка; науч. ред. И. В. Филаткина. — Новосибирск, 2008. — 255 с.
11. Мар'їна О. Ю. Інформаційно-комунікаційна взаємодія як фактор розвитку регіональних бібліотечних систем: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / О. Ю. Мар'їна ; Харків. держ. акад. культури. — Х., 2011. — 20 с.
12. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : колект. моногр. — Донецьк : Вид-во Маковецький, 2010. — 200 с.

13. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Модернізаційна стратегія розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. — 2012. — № 5. — С. 8–19.
14. Кожевникова Л. А. Методы анализа и диагностики региональных библиотечных систем / Л. А. Кожевникова // Вузовская наука — библиотечной практике. — Кемерово, 2007. — С. 48–61.
15. Ярошук В. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека — головна бібліотека регіону / В. Ярошук // Бібліотечний форум України. — 2004. — № 3 (5). — С. 50–54.
16. Щербан Р. Інтернет в сільській бібліотеці — реалії сьогодення / Р. Щербан // Бібліотечний форум України. — 2004. — № 3. — С. 30–32.
17. Петрова Л. Г. Українська бібліотека в інформаційному суспільстві: сучасний стан, перспективи розвитку, проблеми управління / Л. Г. Петрова // Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки: наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 29. — 2011. — С. 14–20.

Надійшла до редколегії 07.02.2013 р.